

Biolik, Maria

Typy semantyczne współczesnych nazw ulic i placów Olsztyna

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-2, 51-61

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria Biolik

TYPY SEMANTYCZNE WSPÓŁCZESNYCH NAZW ULIC I PLACÓW OLSZTYNA

Nazwy ulic i placów Olsztyna nie były dotychczas przedmiotem zainteresowań badawczych¹. W naszej onomastyce zajmowano się przede wszystkim mikrotoponimami starych i dużych miast polskich, jak Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław, Gdańsk, Gdynia², a mniej uwagi poświęcono nazewnictwu miast mniejszych³ i tych, w których większość współczesnych nazw nadano po II wojnie światowej⁴. Nazwy tych miast stanowią również materiał ciekawy onomastycznie, semantycznie niezwykle różnorodnych poprzez swe nawiązania do różnych wyrazów pospolitych i innych nazw własnych, a nie zawsze poprawny gramatycznie, bo tworzone w większości przez pierwszych osadników pracujących w powojennej administracji państwowej.⁵

W artykule tym ograniczono się jedynie do nazw urzędowych, występujących współcześnie, pominięto zaginione nazwy polskie i nazwy niemieckie oraz ich wzajemne substytuty, jak również różnorodne nazwy tworzone po wyzwoleniu Olsztyna w celu polonizacji nazewnictwa niemieckiego⁶. Skupiono się nad przedstawieniem nazewnictwa miejskiego współczesnego Olsztyna (materiał liczy 360 nazw) i próbie jego klasyfikacji semantycznej, jak również przy okazji zwrócono uwagę na odmianę niektórych nazw, ich poprawną wymowę i pisownię.

Dużo nazw olsztyńskich powstało w ostatnim dwudziestolecu w związku

1 Poświęcił im jedynie nieco uwagi Andrzej Wakar na łamach czasopisma „Warmia i Mazury”. por. por. A. Rawka [A. Wakar], *W sprawie nazewnictwa ulic, Warmia i Mazury*, 1959, nr 10, ss. 25–26; A. Wakar, *Przywrócić Olsztynowi tradycyjne polskie nazwy ulic, Warmia i Mazury*, 1961, nr 7–8, s. 40.

2 Na ten temat szeroko: *Bibliografia onomastyki polskiej do roku 1958 włącznie*. Opracował W. Taszycki przy współudziale M. Karasia i A. Turasiewicza, Kraków 1960, ss. 196–204 i *Bibliografia onomastyki polskiej od roku 1959 do roku 1970 włącznie*. Opracował W. Taszycki przy współudziale M. Karasia i A. Turasiewicza, Warszawa–Kraków 1972, ss. 323–335 i 186–194.

3 Tu por. np. E. Breza, *Nazwy ulic, placów i domów w niektórych miejscowościach powiatu kościerskiego*. Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, Prace Językoznawcze, 1973, t. 2, ss. 7–27.

4 Problem zmiany nazw ulic miast ziem odzyskanych omawiał m.in. np. M. Tyrowicz, *Jak przemianować ulice miast odzyskanych*, Przegląd Zachodni, 1946, nr 1, ss. 178–182; J. Wąsowicz, *O nowych nazwach polskich*, Ziemia, 1946, t. 30, nr 3, ss. 7–9. Zmiany te objęły w większym lub mniejszym stopniu wszystkie miasta polskie — na ten temat: J. Hordyński, *O nazwach*, Tygodnik Literacki, 1957, nr 10, s. 12.

5 Można to obserwować analizując najstarsze spisy nazw ulic i placów, np. materiały archiwalne Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie, tu Akta Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, dotyczące spraw przemianowania ulic z nazw niemieckich na polskie oraz likwidacji napisów poniemieckich w latach 1947–1948.

6 Politykę stosowaną w tym zakresie w Olsztynie, krytykował A. Rawka *W sprawie nazewnictwa*, por. przyp. 1.

z rozwojem miasta, budową nowych osiedli i przyłączaniem doń nowych terenów, dawnych wsi podolsztyńskich (Dajtek, Likus, Gutkowa) jako wynik świadomej działalności Miejskiej Rady Narodowej. Niewiele przetrwało tu nazw nadanych bezpośrednio po wojnie przez „Komsje do przemianowywania ulic z nazw niemieckich na polskie”, jaka działała w Olsztynie w latach 1945—1947, ponieważ były one później wielokrotnie zmieniane w zależności od aktualnych tendencji politycznych i gospodarczych oraz innych niekiedy przygodnych czynników. Wyrządziło to wielkie szkody w tej dziedzinie toponimii, ponieważ usuwane bywały często nazwy dawne, związane etymologicznie i historycznie z terenem na korzyść nazw pamiątkowych, stanowiących bogate i niewyczerpane źródło możliwości i pomysłów, tak np. dawnej ulicy *Krzywej* nadano nazwę ulicy *Hugona Kołtąja*, ulicę *Podkościelną* przemianowano na *Stanisława Staszica*, *Kościelną* na *Bolesława Prusa*, a *Bankową* na *Adama Asnyka*⁷. Zmiany te trwają i współcześnie, czego przykładem może być niczym nie motywowane przemianowanie niedawnej nazwy ulicy *Dworcowej* (prowadzi do dworca kolejowego i autobusowego) na *Aleję Kaliningradzką*, bo przecież aby podkreślić związki Olsztyna z Kaliningradem (dawniej Królewcem) można było nadać to miano jakiejś ulicy nowej lub przemianować na tę nazwę *Aleję Wojska Polskiego*, nazywaną potocznie do 1939 roku ulicą *Królewiecką*, o czym pisał Czesław Browiński w swojej monografii Olsztyna⁸. Częste zmiany spowodowały, że nazwy współczesnego Olsztyna mają najczęściej krótką historię, w większości nie motywowaną genezę i nie zawsze zachowują związek z topografią i życiem miasta. Tworzone były na zasadzie konwencji, oparte na wzorach zapożyczonych z innych miast polskich, a tym samym ich typy semantycznie nie powinny zasadniczo odbiegać od podobnych typów wydzielanych w innych miastach polskich.

Problem klasyfikacji semantycznej nazw ulic i placów nie doczekał się jeszcze powszechnie aprobowanego rozwiązania i sprawia nadal sporo kłopotów, ponieważ autorzy różnych opracowań stosują w zależności od rodzaju materiału podziały dość niejednolite, oparte na różnych kryteriach⁹. Najwłaściwsze, mimo szeregu sprzeciwów, wydaje się dostosowanie klasyfikacji semantycznej nazw ulic i placów do cieszącej się uznaniem klasyfikacji nazw geograficznych Witolda Taszyckiego¹⁰, z uzupełnieniami innych autorów¹¹. Mamy wydzielone tu więc nazwy topograficzne, kulturowe, dzierżawcze, zdrobniałe oraz etniczne, patronimiczne, służebne i rodowe. Ponieważ nie ma dotychczas w polskiej onomastyce systematycznego i porównywczego

⁷ Inne nazwy przemianowane w Olsztynie w 1945 roku podaje jeszcze A. Wakar, *Przywróćmy Olsztynowi*, też S. Urbańczyk, *Przecho zmianom nazw ulic*, *Język Polski*, t. 37, z. 4, ss. 315—317.

⁸ Cz. Browiński, *Olsztyn 1945—1970*, Olsztyn 1974.

⁹ Por. K. Handke, *Semantyczna klasyfikacja nazw ulic*, Z polskich studiów slawistycznych, seria 3. Językoznawstwo, Warszawa 1968, ss. 175—182.

¹⁰ W. Taszycki, *Stowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, w: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. 1. *Onomastyka*, Wrocław—Kraków 1958, ss. 228—268.

¹¹ Z podobnych założeń wychodził np. M. Buczyński, *Nazwy ulic i placów Lublina*, *Onomastica*, 1968, t. 11, ss. 136—181; W. Dzikowski, D. Kopertowska, *Toponimia Kielc*, Warszawa—Kraków 1976; E. Pawłowski, rec.: W. Dzikowski, D. Kopertowska, *Toponimia Kielc; Nazwy części miasta i obiektów fizjograficznych oraz nazwy ulic i placów*, PWN, Warszawa—Kraków 1976, *Onomastica XXIV*, 1979, ss. 254—255, i inni.

opracowania historii polskiego nazewnictwa miejskiego¹², nie można stwierdzić, czy wszystkie typy proponowane przez W. Taszyckiego dla nazw geograficznych wystąpią w mikrotoponimach miejskich. Na podstawie dotychczasowych monografii i opracowań tego typu nazw można wysunąć stwierdzenie, że najliczniejsze wśród nazw ulic i placów są nazwy kulturowe i topograficzne¹³. We wszystkich miastach wyraźnie wyodrębnia się też duża liczba nazw pamiątkowych, tworzonych w celu uczczenia lub upamiętnienia niektórych osób, miast, instytucji lub wydarzeń. W obrębie nazw geograficznych, nazwy te wchodzą w skład nazw kulturalnych nie naruszając zasadniczego podziału semantycznego. W. Taszycki zaznaczył, że nazwy te „są wyrazem kultury społecznej innego rzędu aniżeli np nazwy Wola, Lgota, Wtorek, Środa, Ujazd, Ochota, Krowodrza, czy Odrzykoń i z tego powodu osobno je traktować trzeba w obrębie nazw kulturowych, choć w ścisłym sąsiedztwie z nazwami tamtymi”¹⁴. Nazwy pamiątkowe lub jak kto woli pamiątkowo-kulturowe ze względu na ich wielką liczbę i specyfikę tworzą w toponimii miejskiej niejako grupę odrębną od nazw kulturowych właściwych. Sprawia to, że nazwy tego typu traktuje się tu jako grupę oddzielną obok nazw kulturowych właściwych, topograficznych, dyferencyjnych oraz utworzonych od nazw zawodów i godności. W toponimii współczesnego Olsztyna nie ma nazw dzierżawczych, rodowych, etnicznych, niejasnych i patronimicznych. Oczywiście nazwy ulic i placów można rozpatrywać nie tylko od strony ich semantyki, ale również ze stanowiska ich budowy gramatycznej, wykorzystując w tym celu np. klasyfikację strukturalną nazw geograficznych S. Rosponda¹⁵. Najczęściej za nadrzędną uważa się klasyfikację semantyczną, wydzielając w jej ramach podgrupy strukturalne nazw prymarnych, sekundarnych i złożonych. Tego typu klasyfikacje są często wielostopniowe i dość skomplikowane. K. Handke przeprowadzając klasyfikację nazw ulic Warszawy stwierdziła, że stosowanie krzyżujących się podziałów semantyczno-strukturalnych, nie daje pełnego obrazu typów słowotwórczych, ponieważ w obrębie każdej grupy znaczeniowej występują bardzo różne, powtarzające się w wielu grupach struktury gramatyczne i za właściwe uznała rozdzielenie obu klasyfikacji¹⁶. Oczywiście jest to zagadnienie dyskusyjne, krytykowane przez jednych a budzące aprobatę innych onomastyków, niemniej jak już zaznaczono wcześniej, klasyfikacja strukturalna z uwagi na wielkie bogactwo struktur semantycznych omawianych nazw nie mieści się w przyjętych tu ramach tematycznych¹⁷.

Polskie nazwy ulic i placów są zbudowane z członu utożsamiającego

12 Zwraca na to uwagę między innymi J. Maciejewski, *Miejskie nazwy topograficzne jako zabytki kultury*, w: *Język polski. Poprawność — Piękno — Ochrona*, Bydgoszcz 1959, ss. 85—95.

13 Nazwy kulturowe i topograficzne występują we wszystkich miastach i są omawiane w każdej monografii i opracowaniu.

14 W. Taszycki, *Polskie pamiątkowe nazwy miejscowe*, w: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. IV, *Onomatystyka i historia języka polskiego*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 183.

15 S. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.

16 K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, ss. 137—139.

17 Analiza strukturalna tych nazw może być też przedmiotem innego opracowania.

ulica, aleja, plac i określającego go członu odróżniającego, który ma określoną wartość znaczeniową, np: *Ulica Michała Kajki, Aleja Róż, Plac Generała Świerczewskiego*. W mowie potocznej najczęściej opuszcza się człon *ulica*, zachowując człony *aleja, plac*, przestrzega się też tego, przedstawiając zgromadzony materiał.

NAZWY PAMIĄTKOWE (195)

Nazwy te są grupą najliczniejszą i najbardziej reprezentatywną w toponii współczesnego Olsztyna. Łącznie stanowią 54,15% wszystkich nazw. Wnikliwa analiza semantyczna pozwala wydzielić wśród nich 5 podgrup.

Nazwy ulic i placów upamiętniające sławnych ludzi (120)

Można podzielić je na dwie grupy, do pierwszej zaliczając te, które upamiętniają ludzi związanych z regionem i tylko tu posiadają motywację semantyczną, a do drugiej nazwy typowo konwencjonalne, przeniesione z innych miast — upamiętniające ludzi zasłużonych dla całego kraju.

Celem upamiętnienia zasłużonych działaczy Warmii i Mazur, nauczycieli i przywódców plebiscytowych nadano olsztyńskim ulicom takie nazwy jak: *Jana Baczewskiego, Franciszka Barcza, Walentego Barczewskiego, Gustawa Gżewiusza, Józefa Grotha, Michała Kajki, Wojciecha Kętrzyńskiego, Ryszarda Knosały, Ernesta Kościńskiego, Jerzego Lanca, Michała Lengowskiego, Bogumiła Linki, Jana Liszewskiego, Roberta i Karola Małków, Krzysztofa C. Mrongowiusza, Księdza Wacława Osińskiego, Seweryna Pieniężnego, Andrzeja Samulowskiego, Franciszka Sarnowskiego, Feliksa Szrajbera, Alojzego Sliwy, Edwarda Turowskiego, Leona Włodarczaka*. Ludzi walczących o wyzwolenie Olsztyna i organizację władzy ludowej na tym terenie upamiętniają ulice: *Piotra Diernowa, Zbigniewa Kozłowskiego* oraz nazwa parku *Park Miejski nad Łyną im. Jakuba Prawina*. Profesorów i założycieli uczelni rolniczej ART w Olsztynie przypominają ulice: *Tadeusza Bloka, Józefa Dubiskiego, Tomasza Dziamy, Mariana Gotowca, Tadeusza Młynka, Przemysława Olszewskiego, Kazimierza Kalinowskiego, Stanisława Sakowicza, Adama Szostkiewicza, Włodzimierza Szczekin-Krotowa, Stanisława Wadowskiego, Wiktora Wawrzyczka*.

Do drugiej grupy należy zaliczyć nazwy upamiętniające polskich pisarzy i poetów. Są to ulice: *Adama Asnyka, Jana Kasprowicza, Marii Konopnickiej, Ignacego Krasickiego, Ignacego Kraszewskiego* (powinno być *Józefa Ignacego Kraszewskiego*), *Adama Mickiewicza, Stanisława Murzynowskiego, Władysława Orkana, Eugeniusza Paukszty, Bolesława Prusa, Mikołaja Reja, Władysława Reymonta, Marii Rodziewiczówny, Henryka Sienkiewicza, Juliusza Słowackiego, Andrzeja Struga, Melchiora Wańkowicza, Stanisława Wyspiańskiego, Stefana Żeromskiego*. Tylko jedna ulica upamiętnia poetę obcej narodowości, rosyjskiego romantyka *Aleksandra Puszkina*. Malarzom poświęcono ulice: *Juliusza Kossaka, Juliana Fałata*; od nazwisk muzyków utworzono nazwy: *Fryderyka Chopina, Stanisława Moniuszki, Feliksa Nowowiejskiego, Mieczysława Karłowicza, Ignacego Paderewskiego, Karola Szymanowskiego*. Wiele nazw nadano w Olsztynie celem upamiętnienia działaczy polskiego ruchu robotniczego, demokratów i socjalistów: *Edwarda Abramowskiego, Ignacego Daszyńskiego, Władysława Hibnera, Marcina Kasprzaka, Juliusza Kor-*

czaka, Bolesława Limanowskiego, Waleriana Łukasińskiego, Juliana Marchlewskiego, Romualda Mielczarskiego, Mieczysława Niedziałkowskiego, Marccelego Nowotki, Stefana Okrzei, Wincentego Pstrouskiego, Macieja Rataja, Hanki Sawickiej, Franciszka Stefczyka, Ludwika Waryńskiego; generałów, wodzów; Plac Generała Józefa Bema, Plac Kazimierza Pułaskiego, Plac Generała Karola Świerczewskiego; ulice: Jarosława Dąbrowskiego, Tadeusza Kościuszki, Romualda Traugutta; bohaterów walk narodowowyzwoleńczych: Bartosza Głowackiego, Emilii Plater; rycerzy Zawiszy Czarnego, Zyndrama z Maszkowic; mężów stanu: Jana Bażyńskiego, Stefana Grabowskiego, Marcina Kromera, Gabriela Narutowicza, Mikołaja Trąby (zdarzają się zapisy *Mikołaja Tręby* — powinno być Trąby, bo takie nazwisko nosił arcybiskup gnieźnieński, od 1412 pierwszy prymas w Polsce, a Mikołaj Tręba nie jest znany), *Patrice Lumumby*, Plac Franklina D. Roosevelta; uczonych: *Marii Curie-Skłodowskiej*, *Jana Długosza*, *Marii Grzegorzewskiej*, *Hugona Kolla-taja*, *Mikołaja Kopernika*, *Joachima Lelewela*, *Antoniego Maleckiego*, *Maurycego Mochnackiego*, *Mieczysława Orłowicza*, *Stanisława Staszica*, *Ludwika Zamenhofa*; sławnych lotników i kosmonautów: *Jurija Gagarina*; oraz królów i książąt: *Bolesława Chrobrego*, *Kazimierza Jagiellończyka*, *Królowej Jadwigi*, *Księcia Witolda*, *Władysława Jagiełły*, *Mieszka I*. Nie udało się ustalić kogo upamiętnia w Olsztynie ulica Chrysto-Izworskiego. Nazwiska tego nie podają encyklopedie biograficzne i prace poświęcone historii Warmii i Mazur¹⁸.

Nazwy ulic i placów tej grupy nie budzą na ogół kłopotów poprawnościowych. Ich członki odróżniające są nieodmienne i występują zawsze w gen. sg., tylko w jednym wypadku nazwa upamiętnia dwie osoby i nazwisko wystąpiło w gen. pl. por. *Ulica Roberta i Karola Mallków*. Żle wymawiane lub zapisywane mogą być jedne nazwy utworzone od imion i nazwisk obcych jak *Plac Franklina D. Roosevelta*, (wymowa *Ruzwelta*) *Patrice Lumumby*, *Józefa Grotha*, *Feliksa Szrajbera* (z niem. *Schreiber*). Zdarza się też błędna pisownia nazw utworzonych od nazwisk polskich i tak np. *Ulica Pułaskiego* bywa zapisywana jako *Puławskiego*, por. podobnie w Gdyni¹⁹.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na powszechne zjawisko skracania nazw pamiątkowych tego typu jako długich, co wiąże się najczęściej z elipsą członu utożsamiającego ulica i nazwiska patrona. W mowie potocznej mówi się więc na Mickiewicza, na Kajki, na Jagiellończyka. Związane to jest ze swoistą leksykalizacją, polegającą na rozluźnieniu i zatarciu związku między nazwą a desygnatem, w tym wypadku osobą upamiętnianą²⁰. W wyniku tego nazwa ulicy staje się pewnego typu znakiem — symbolem służącym komunikacji językowej, a przestaje pełnić funkcję pamiątkową. Patronowie ulic i placów nie są najczęściej znani mieszkańcom miasta. Nazwa ulicy nie kojarzy im się więc z konkretną mniej lub bardziej wybitną osobą,

18 Por. takie jak: T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa 1963; T. Oracki, *Twórcy i działacze kultury województwa olsztyńskiego w latach 1945—1970*, Olsztyn 1975; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1. A—D, Warszawa 1978; *Kronika Olsztyna 1945—1950*. Zapisał i wydał A. Wakar, Olsztyn 1972; A. Wakar, *Olsztyn 1353—1945*, Olsztyn 1971; Cz. Browiński, op. cit.; *Dwudziestopięćlecie Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie (1950—1975)*, Olsztyn 1975.

19 Por. H. Górniewicz, *Toponimia Gdyni, Gdańskie Zeszyty Humanistyczne*, 1963 [1964], nr 11, ss. 135—164.

20 Zwrócił na to uwagę: M. Buczyński, rec.: K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, *Onomastica*, 1977, t. 22, ss. 258—265.

którą upamiętnia, a jedynie z ulicą, do lokalizacji której nie są potrzebne dodatkowe informacje dotyczące osoby upamiętnianej. Pytania zadawane w Olsztynie²¹ kim byli Tadeusz Blok, Adam Szostkiewicz, Stanisław Wadowski i inni patronowie ulic, najczęściej pozostają bez odpowiedzi, osoby pytane mówią o ulicy i określają jej położenie lub znając jedynie formę genetywu utrwaloną w nazwie ulicy, często nie łączą jej z osobą upamiętnianą, którą nawet być może znali osobiście.

Nazwy związane z wydarzeniami dziejowymi (23)

Zaliczono tu nazwy utworzone od dat wydarzeń historycznych: ulice *22 Lipca*, *XX-Lecia PRL*, *22 Stycznia*, *1 Maja*, nazwy ulic utworzone od miejsc bitew: *Grunwaldzka*, *Westerplatte*; zbiorowych bohaterów wydarzeń historycznych: *Plac Aliantów*, *Plac Armii Czerwonej*, ulice: *Dąbrowszczaków*, *I Dywizji*, *Jagiellońska*, *Obróńców*, *Partyzantów*, *Piastowska*, *Przyjaciół*, *Walczyńskich*, *Aleja Wojska Polskiego* i abstrakcyjnych pojęć związanych z wydarzeniami dziejowymi: *Plac Jedności Słowiańskiej*, *Ulica Niepodległości*, *Plac Wolności*, *Aleja Wyzwolenia*, *Aleja Zwycięstwa*.

Przedstawione w tej grupie nazwy występują w formie rzeczownikowej w gen. sg.: *22 Lipca*, *I Dywizji* lub pl. *Obróńców*, *Walczyńskich* i jako takie są nieodmienne (poza członem ulica, plac, aleja); nie podlega odmianie również nazwa *Westerplatte*, por. na *Ulicy Westerplatte*, *Ulicą Westerplatte*. Pozostałe nazwy występują w formach przymiotnikowych: *Grunwaldzka*, *Jagiellońska*, *Piastowska*, *Dożynkowa* i odmieniają się zachowując związek zgody z członem określającym, np. *Ulica Grunwaldzka*, *Ulicy Grunwaldzkiej*, *Ulicę Grunwaldzką*. Nazwy utworzone od dat historycznych zachowują strukturę składniowego związku rządu, por. *Ulica Pierwszego Maja*, *Ulicy Pierwszego Maja*, *Ulicą Pierwszego Maja*.

Nazwy utworzone od imion świętych i postaci literackich

W grupie tej zanotowano łącznie 9 nazw, sześć upamiętnia postacie literackie: *Grażyny*, *Juranda ze Spychowa*, *Pana Tadeusza*, *Smętka*, *Soplicy*, *Świtezianki* a trzy zostały utworzone od imion świętych: *Świętej Barbary*, *Świętego Wojciecha*, *Mariańska*. Spośród przytoczonych nazw odmienna się jedynie nazwa *Ulica Mariańska*, mająca strukturę składniową związku zgody, człony odróżniające pozostałych nazw są nieodmienne.

Nazwy ulic i placów upamiętniające nazwy geograficzne

Są to nazwy nadane celem upamiętnienia różnych miejscowości, mór: *Baltycka*, i gór: *Bieszczadzka*. Nazwy utworzone od nazw miejscowości, tworzą dwa skupiska: jedno na Osiedlu Mazurskim (dawniej Kolonii Mazurskiej) *Augustowska*, *Białostocka*, *Białowiecka*, *Bielska*, *Biskupińska*, *Bracławska*, *Ciechocińska*, *Elbląska*, *Gdyńska*, *Gołdapska*, *Koszalińska*, *Łęczycka*, *Łowicka*, *Łódzka*, *Niborska* (od Nibork dziś Nidzica), *Olecka*, *Opolska*, *Piska*, *Rzeszowska*, *Skierniewicka*, *Szczylnowska* (nazwa ta została utworzona w formie niepoprawnej, bo przymiotnik od nazwy miasta *Szczytno* brzmi *szczycieński*, więc powinno być *Ulica Szczycieńska*, powiat *szczycieński*, gmina

²¹ Przeprowadzono badania ankietowe i wywiady wśród młodzieży studenckiej mieszkającej i urodzonej w Olsztynie, nauczycieli, pracowników różnych zakładów pracy i ludzi zasłużonych dla rozwoju kultury regionu.

szczyecińska), Zakopiańska, i drugie skupisko na Osiedlu Podleśna (na Zatorzu): Bydgoska, Chełmińska, Gdańska, Katowicka, Malborska, Tczewska, Toruńska. Poza tymi dwoma skupiskami pozostają jeszcze Aleja Kaliniń-gradzka i ulice Gietkowska (Gietkowo, dziś Gutkowo), Kolobrzaska, Lubelska.

Wszystkie nazwy tej grupy nie posiadają motywacji semantycznej, ich członów odróżniające występują jako przymiotniki w nom. sg. zachowując związek zgody z członami, które określają, np. *Ulica Bielska*, *Ulicy Bielskiej*, *Ulicą Bielską*, i odmianę zachowują również po ich elipsie: *Olecka*, *Oleckiej*, *Olecką*.

Nazwy ulic i placów o treści etnicznej

Należą tutaj takie nazwy jak: *Czeska*, *Mazurska*, *Plac Mazurski*, *War-mińska*, *Chłopska*, *Ludowa*, *Młodzieżowa*, *Włociańska*. Wszystkie występują w formie przymiotnikowej i odmieniają się zachowując związek zgody z członem *ulica*, *plac*, który określają, np. *Plac Mazurski*, *Placu Mazurskiego*, *Placem Mazurskim*.

NAZWY KULTUROWE (33)

Nazwy tej grupy zachowują ścisły związek z wytworami kultury materialnej, społecznej i duchowej. Powstały od wyrazów pospolitych określających dzieła rąk ludzkich, mówią o gmachach użyteczności publicznej, instytucjach, wytworach przemysłu i są odbiciem działalności cywilizacyjnej człowieka. W sumie stanowią 9,2% wszystkich nazw. Podzielono je na trzy grupy:

Nazwy związane z obiektami kultury materialnej (8)

Zaliczono tu następujące nazwy: *Klasztorna*, *Kolejowa*, *Masztowa*, *Parkowa*, *Ratuszowa*, *Stare Miasto*, *Staromiejska*, *Zamkowa*. Wszystkie nazwy tej grupy zachowują realny związek semantyczny z oznaczanymi miejscami i część z nich (poza ulicami *Parkową* i *Masztową*) należy do najstarszych w topografii miasta. Wszystkie są też odmienne np. *Ratuszowa*, *Ratuszowej*, *Ratuszową*, *Stare Miasto*, *Starego Miasta*, *na Starym Mieście* (ostatnia nazwa bywa używana częściej na oznaczenie całego kompleksu ulic położonych w obrębie najstarszej części miasta).

Nazwy związane z wytworami rąk ludzkich (14)

Są to nazwy nawiązujące do szeroko pojętej działalności produkcyjnej człowieka: *Budowlana*, *Cementowa*, *Fabryczna*, *Metalowa*, *Pługi*, *Przemysłowa*, *Przydziałowa*, *Składowa*, *Spółdzielcza*, *Sprzętowa*, *Stalowa*, *Towarowa*, *Traktorowa*, *Żelazna*. Nazwy tej grupy są nowe, pozbawione motywacji semantycznej. Zachowują odmianę, pozostając w związku zgody z członem *ulica* za wyjątkim nazwy: *Ulica Pługi*, *Ulicy Pługi*, *Ulicą Pługi* ale po elipsie członu utożsamiającego: *Mieszkam na Pługach*²².

²² Por. np., w Warszawie, *ulica Nalewki*, i inne: K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw*, ss. 34–50.

Nazwy mówiące o kulturze sportowej i wypoczynku (11)

Do grupy tej należą takie nazwy ulic jak: *Kajakowa, Letniskowa, Plazowa, Pływacka, Spacerowa, Sportowa, Turystyczna, Wakacyjna, Wędkarska, Wczasowa, Żeglarska*, wszystkie utworzone w sposób konwencjonalny, pozbawione motywacji semantycznej i odmienne według deklinacji przymiotnikowej. Część nazw tej grupy tworzy niewielkie skupisko na osiedlu Likusy (*Letniskowa, Kajakowa, Wędkarska, Pływacka, Wczasowa, Wakacyjna*) pozostałe położone są w różnych częściach miasta.

NAZWY TOPOGRAFICZNE (122)

Są to nazwy nawiązujące do apelatywnych określeń terenu, jego flory i fauny oraz nazwy ściśle związane z innymi nazwami własnymi. Tworzą grupę mocno zróżnicowaną pod względem znaczeniowym, gdyż właściwości topograficznych, które mogły posłużyć do nadania nazwy ulicy jest wiele.

Nazwy ulic i placów związane z nazwami miejscowymi (7)

Nazwy tej grupy są ponowione od części miasta, dawnych wsi lub osad np. *Piękna Góra, Kortowo ART* (druga nazwa funkcjonuje na określenie zespołu budynków uczelni) i utworzone od nazw miejscowości, do których prowadzą: *Bartańska — Bartąg, Jarocka — Jaroty, Pieczewska — Pieczewo, Tracka — Track, Warszawska — Warszawa*. Nazwy ponowione najczęściej używane są bez członu utożsamiającego i zachowując fleksję, strukturalnie niczym nie różnią się od nazw miejscowych, np. *Piękna Góra, na Pięknej Górze, Pięknej Góry, Kortowo, Kortowa, w Kortowie* (ostatnio słyszy się też na *Kortowie*), a nazwy wskazujące kierunek odminiają się jak przymiotniki, zachowując związek zgody z członem, który określają, np.: *Ulica Jarocka, Ulicy Jarockiej, Ulicą Jarocką, Tracka, Trackiej, Tracką*.

Nazwy utworzone od nazw roślin (50)

Nazwy związane z szatą roślinną są w Olsztynie grupą dość liczną (13,9%), wśród nich dają się wyodrębnić nazwy skupione w kompleksy tematyczne. Tworzą je ulice noszące nazwy od drzew, położone na osiedlu Podlesie: *Akacjowa, Brzozowa, Dębowa, Grabowa, Jodłowa, Kasztanowa, Klono-wa, Limbowa, Sosnowa, Świerkowa, Wierzbowa*, nadane w latach 1959—1965. Poza tym skupiskiem pozostaje jedynie ulica *Lipowa*, utworzona wcześniej. Część z ulic tego kompleksu została później wysadzona gatunkami drzew wskazującymi nazwę, uzyskując w ten sposób wtórna motywację. Drugie skupisko tworzą ulice położone na osiedlu Zielona Góra, nadane od nazw drzew i krzewów owocowych: *Agrestowa, Czeresniowa, Jeżynowa, Malinowa, Morelowa, Morwowa, Porzeczkowa, Wiśniowa*. Wiele ulic od nazw roślin uprawnych i kwiatów położonych jest na osiedlu Dajtki: *Bławatna, Chabrowa, Chmielna, Jęczmienna, Kąkolowa, Konopna, Łubianowa, Makowa, Pszen-na, Rzepakowa, Sienna, Żytnia*, związane z nimi są również położone tu nazwy o tematyce rolniczej: *Gronowa, Klosowa, Nasienna, Siewna, Strąkowa, Zbożowa, Żniwna*. Poza tym skupiskiem pozostają jeszcze takie nazwy jak: *Jagodowa, Głogowa, Mleczna, Owocowa, Aleja Róż, Wrzosowa*. Wszystkie nazwy tej grupy (oprócz nazwy *Aleja Róż*) są odmienne zarówno z członem utożsamiającym jak i po jego elipcie według deklinacji przymiotniko-

wej: *Ulica Klonowa, Ulicy Klonowej, Ulicą Klonową, Chmielna, Chmielnej, Chmielną*. W nazwie *Aleja Róż* odmienny jest tylko człon pierwszy *Aleja*, drugi zawsze pozostaje bez zmiany (związek rządu) np. *Mieszkam na Alei Róż, Aleja Róż, Idę Aleją Róż*.

Nazwy ulic utworzone od nazw zwierząt i kopalin (18)

Najliczniejszą grupę tworzą tu nazwy utworzone od nazw ptaków, skupione na osiedlu Gutkowo: *Bociania, Gołębia, Jaskółcza, Jastrzębia, Kanarkowa, Krucza, Łabędzia, Orla, Pawia, Słowicza, Sokola, Sowa, Szpakowa, Wilgi, Wronia*. Poza tym skupiskiem pozostają jedynie trzy nazwy: *Rakowa, Żurawia i Bursztynowa*. Wszystkie nazwy (poza *Ulicą Wilgi*) mają jednakową budowę i odmianę. Człon ulica połączony jest związkiem zgody z przymiotnikiem od nazwy ptaka: *Ulica Sowa (sowa), Ulicy Sowiej, Ulicę Sowią*. W nazwie *Ulica Wilgi* odmienny jest tylko człon pierwszy, drugi stoi zawsze (również po elipsie pierwszego) w gen. sg. *Ulicy Wilgi, Ulicę Wilgi*.

Nazwy mówiące o położeniu ulicy w terenie i jej cechach (26)

Zaliczono tu nazwy określające kształt ulicy, jej wielkość, długość oraz położenie względem naturalnych lub sztucznych form terenowych: *Borowa, Dolna, Działkowa, Górna, Graniczna, Krańcowa, Jeziorna, Kręta, Krótka, Leśna, Nad Jarem, Na Skarpie, Obiegowa, Okopowa, Ogrodnicza, Okólna, Okrągła, Podgórna, Podwale, Poprzeczna, Stokowa, Ustronie, Wąska, Widok, Wschodnia, Zamknięta*. Wszystkie nazwy tej grupy posiadają motywację semantyczną. Dwie z nich ma postać wyrażen przyimkowych: *Nad Jarem, Na Skarpie* i są nieodmienne. Nie odmieniają się również nazwy: *Ulica Ustronie, Ulica Widok, Ulica Podwale*, ale tylko wówczas, gdy są używane z członem utożsamiającym po jego elipsie podlegającym prawom fleksji, przyjmując końcówki deklinacji rzeczownikowej: *Mieszkam między Widokiem i Pszeną na Okrągłej*. Pozostałe nazwy odmieniają się według deklinacji przymiotnikowej: *Obiegowa, Obiegowej, Obiegową* i z członem ulica łączą się związkiem syntaktycznym zgody.

Nazwy ulic o treści nastrojowej

Wydzielono tu nazwy charakteryzujące nastrój ulicy: *Cicha, Dobra, Jasna, Promienista, Sielska, Słoneczna, Smętna, Spokojna, Polna, Tęczowa, Wesola, Rolna, Wodna*; utworzone od części dnia i pór roku: *Letnia, Jesienna, Poranna, Wiosenna, Zimowa*, oraz skupione na osiedlu przy ulicy Bałtyckiej nazwy utworzone od nazw kolorów: *Biała, Błękitna, Czarna, Koralowa, Różowa, Zielona, Żółta*. Wszystkie nazwy tej grupy powstały w sposób typowo konwencjonalny, są więc pozbawione motywacji semantycznej, z członem ulica pozostają w związku zgody przyjmując końcówki deklinacji przymiotnikowej np. *Ulica Biała, Ulicy Białej, Ulicę Białą* i zachowują je też po elipsie tego członu: *Różowa, Różowej, Różową*.

NAZWY ULIC OD NAZW ZAWODÓW I STANOWISK

Do grupy tej zaliczono łącznie 9 nazw o charakterze profesjonalnym. Można je podzielić na nazwy związane z wojskowością: *Artyleryjska, Plac Lotników, Oficerska, Saperska, Żołnierska*; utworzone od nazw zawodów:

Astronomów, Bartnicka, Rybaki, i tytułów naukowych: *Profesorska*. Sześć spośród przytoczonych tu nazw przybiera końcówki przymiotników np. *Saperska, Saperskiej, Saperską*, jedna rzeczowników: *Ulica Rybaki, Ulicą Rybaków, Ulicy Rybaków, Rybaki, Rybaków, Na Rybakach* i dwie są nieodmienne: *Plac Lotników, Placu Lotników, Placem Lotników*. W toponimii Olsztyna brak jest nazw służebnych i utworzonych od cechów, tak typowych w nazewnictwie starych miast polskich²³.

NAZWY DYFRENCYJNE (1)

Zaliczono tu nazwę *Ulica Nowa Niepodległości*, którą uznano za dyferencyjną do nazwy *Ulica Niepodległości*. Wiele nazw z członem *nowo-* dodanym do już istniejącej nazwy ulicy występuje w różnych miastach polskich²⁴.

* * *

Ogółem poddano klasyfikacji i przedstawiono tu 360 urzędowych nazw ulic, alei i placów używanych współcześnie w Olsztynie. Wśród nich wyodrębniono 195 nazw pamiątkowych, 33 nazwy kulturowe właściwe, 122 nazwy topograficzne, 9 nadanych od nazw zawodów i stanowisk i 1 nazwę dyferencyjną. Nazwy pamiątkowe podzielono na: nazwy nadane od imion i nazwisk określonych osób (120 — czyli 33,3% wszystkich nazw), utworzone od nazw wydarzeń historycznych (23), imion świętych i postaci literackich (9), od nazw geograficznych (35) oraz od nazw narodów i grup ludności (8). Nazwy kulturowe (9,17%) podzielono na nazwy związane z obiektami kultury materialnej (8), utworzone od nazw wytworów produkcyjnych człowieka (14) oraz mówiące o kulturze sportowej i wypoczynku (11). Wśród nazw topograficznych (33,88% wszystkich nazw) wydzielono nazwy kierunkowe i ponowione (7), utworzone od nazw roślin (47), zwierząt i kopalin (18), mówiące o położeniu ulicy w terenie i jej cechach (24) oraz nazwy ulic o treści nastrojowej (26). Ponad połowę przedstawionego tu materiału stanowią więc nazwy pamiątkowe (54,15%) o charakterze konwencjonalnym, oparte na wzorach zapożyczonych z innych miast polskich. Objawem tej konwencjonalizacji jest też popularna ostatnio w różnych miastach moda na tworzenie nazw o jednolitej treści tematycznej np. od nazw ptaków, kwiatów, drzew.

Współczesne nazwy Olsztyna są złożone z członu utożsamiającego *ulica* (335), *aleja* (5), *plac* (10) i w jednym wypadku *park* oraz z członem odróżniającego, który pełni właściwą funkcję nazywającą. Jest nim tu przymiotnik: *Cicha, Malinowa*, rzeczownik w nom. sg., nom.: *Widok, Rybaki* lub gen. sg., gen. pol.: *Antoniego Mateckiego, Wilgi, Lotników*, wyrażenie przymiarkowe:

²³ Por. np w Warszawie: *Bednarska, Białoskórnicka, Piekarska, Rymska* i inne za K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw*, ss. 83—103; w Lublinie np. *Czapiczn*: M. Buczyński, op. cit., s. 139; w Poznaniu np. *Bednarska, Grancarska*: Z. Zalewski, *Nazwy ulic w Poznaniu z planem Wielkiego Poznania*, Poznań 1928, też w innych miastach

²⁴ Por. K. Handke, *Człon «nowo» w polskich nazwach ulic i miejscowości*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 1966, t. 6, ss. 33—39; w Lublinie: M. Buczyński, op. cit. ss. 136—181.

Na Skarpie, Nad Jarem bądź zestawienie przymiotnika z rzeczownikiem: Nowa Niepodległości lub liczebnika porządkowego z rzeczownikiem: Pierwszego Maja, Pierwszej Dywizji. W jednym wypadku człon drugi złożenia jest wielowyrazowy: Park (1), Miejski nad Łyną im. Jakuba Prawina (2).

Człon utozsamiający z członem odróżniającym łączy się w strukturze składniowej związku zgody, gdy ma charakter przymiotnika — wtedy oba człony są odmienne, lub rządu, gdy drugi człon występuje w funkcji rzeczownika, wtedy fleksji podlega najczęściej tylko człon pierwszy. Należy pamiętać, by w przypadku odmiennych nazw ulic zachowywać ich fleksję, używając właściwego paradygmatu.

Wątpliwości poprawnościowe mogą budzić też właściwe użycia przyimków: na w, przy, do w funkcji przestrzennej. Przyimek na jest używany przy nazwach części składowych terytoriów, powiemy więc: *mieszkać na Likusach, jechać na Kolonię Mazurską*, bo traktujemy te nazwy jako części miasta. Natomiast przy nazwach jednostek administracyjnych i topograficznych pojmowanych zwyczajowo jako samodzielne jednostki, przyimek na jest zastępowany przez przyimki do, w, np. *mieszkać w Kortowie, w Gutkowie, jechać do Kortowa, do Gutkowa*, tak jak do *Warszawy, w Warszawie*. Przy nazwach ulic używa się obocznie form: *mieszkać na ulicy Długiej; mieszkać przy ulicy Długiej, mieszkać na Placu Bema; mieszkać przy Placu Bema, na Rynku obok w Rynku*, przy czym formy z przyimkami przy, w uważane są za urzędowe, bardziej oficjalne.

Należy postuluwać, by organa administracji państwowej zaprzestały przemianowywania jednych nazw ulic na inne, a nadając nazwy ulicom nowo zbudowanym, zwracały uwagę, by nazwy te były związane z typem nazewnictwa lokalnego i nie raziły w nim swoją obecnością²⁵. Nowe nazwy należy tworzyć w sposób poprawny, zgodnie z zasadami polskiej gramatyki i tak, żeby użytkownicy nie mieli kłopotów z ich wymową, pisownią i odmianą.

---

²⁵ Ważniejsze zasady stosowania przy nadawaniu nazw ulic, omawia W. Falkowski, *Nazwy ulic w Warszawie*, Biuletyn Techniczny Ministerstwa Gospodarki Komunalnej, 1984, nr 4—8, ss. 17—20.

SEMANTISCHE TYPEN ZEITGENÖSSISCHER STRASSEN- UND PLATZBEZEICHNUNGEN IN OLSZTYN

Gegenstand der Abhandlung ist die semantische Analyse von Strassen- und Platzbezeichnungen in Olsztyn. Man hat sich hier auf die zeitgenössischen Namen beschränkt, die hauptsächlich in den letzten 20 Jahren entstanden, im Zusammenhang mit der Stadtentwicklung, dem Eingliedern neuer Gelände, ehemaliger Dörfer um Olsztyn. Über die Hälfte des hier vorgelegten Materials bilden Gedenknamen (54,15%) mit konventionellem Charakter, nach Vorbild anderer polnischer Städte. Zahlreich vorhanden sind ebenfalls topographische Namen, die an die Geländebezeichnungen anknüpfen, an seine Pflanzen- und Tierwelt (33,88% aller Namen). Es wurden wenig Namen verzeichnet, die mit Erzeugnissen der materiellen gesellschaftlichen und geistigen Kultur in Verbindung stehen (9,2%) sowie Namen anderer Typen, z. B. abgeleitet von Bezeichnungen von Berufen oder Stellungen (9 Namen).